

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ПЕДАГОГА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

TEACHER'S PROFESSIONALISM AS A SCIENTIFIC PROBLEM

Стаття присвячена актуальній проблемі професіоналізму педагога, який виступає запорукою побудови ефективної та функціональної освітньої системи в країні в довгостроковій перспективі. У статті проаналізовано сутність поняття «професіоналізм» з огляду на довідкову, науково-педагогічну літературу. Встановлено, що професіоналізм є динамічною категорією та проходить певні стадії свого розвитку. У роботі схарактеризовано особистісну та професійну складові частини професіоналізму.

Автором розглянуто основні підходи науковців до визначення досліджуваної дефініції. Професіоналізм розглядається як результат діяльності, як спосіб самовираження педагога, як інтегрована характеристика діяльності, як комплексна категорія, як складне особистісне утворення. Представлено зміст професіоналізму педагога, до якого входять такі компоненти: комплекс знань, здібностей, особистісних якостей, професійна компетентність, педагогічна майстерність. Дано детальну характеристику кожного компоненту. Так, було з'ясовано, що комплекс знань об'єднує знання свого предмета, суміжних наук. Комплекс здібностей включає організаційні, академічні, дидактичні, перцептивні, комунікативні здібності. Також визначено значення емоційної стабільності та динамізму особистості педагога, оптимістичного прогнозування, креативності. Представлено основні складові професійної компетентності педагога. З'ясовано, що для здійснення професійної діяльності мають бути актуалізовані як особистісні, так й вольові якості педагога. Схарактеризовано сутність та зміст педагогічної майстерності як складової частини професіоналізму педагога.

Було з'ясовано, що професіоналізм педагога має вдосконалюватися та розвиватися. Наведено такі рівні розвитку професіоналізму педагога: рівень адаптації до педагогічної професії, рівень педагогічної майстерності, рівень самоактуалізації, рівень педагогічної творчості. Визначено та презентовано основні шляхи підвищення рівня професіоналізму педагога, якими є самовиховання (самопізнання, самоспостереження, самоаналіз, самооцінка), самоосвіта, цілеспрямоване й постійне підвищення кваліфікації.

Ключові слова: професіоналізм, професіоналізм педагога, розвиток, вдосконалення, учитель.

The article is devoted to the topical problem of teacher professionalism. Teacher professionalism is the key to building an effective and functional educational system in the country in its long term. The article analyzes the essence of the concept of "professionalism" in view of the reference, scientific and pedagogical literature. It is established that professionalism is a dynamic quantity and goes through certain stages of its development. The article characterizes the personal and professional components of professionalism.

The author considers the main approaches of scientists to the definition of the studied definition. Namely, professionalism is defined: as a result of activity, as a way of self-expression as an integrated characteristic of activity, as a complex category, as a complex personal education. The content of the teacher's professionalism is presented, which includes the following components: a set of knowledge, abilities, personal qualities, professional competence, pedagogical skills. The author made a detailed description of each component. It was found that the complex of knowledge combines knowledge of its subject, related sciences. The set of abilities includes organizational, academic, didactic, perceptual, communicative abilities. The importance of emotional stability and dynamism of the teacher's personality, optimistic forecasting, creativity is also determined. The main components of professional competence of a teacher are presented. It was found that in order to carry out professional activities, both personal and volitional qualities of a teacher must be actualized. The essence and content of pedagogical skills as a component of teacher's professionalism are characterized.

It was found that the professionalism of the teacher should be improved and developed. The levels of the developed professionalism of the teacher are given: the level of adaptation to the pedagogical profession, the level of pedagogical skill, the level of self-actualization, the level of pedagogical creativity. The main ways to increase the level of teacher professionalism are identified and presented: self-education (self-knowledge, self-observation, self-analysis, self-assessment); self-education; purposeful and constant advanced training.

Key words: professionalism, teacher professionalism, development, improvement, teacher.

УДК 371.2 (09)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/39.4>

Цуй Лун,

аспірант кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківського національного
університету імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Стрімке прискорення економічних, політичних, культурологічних процесів світового соціобуття зумовлює актуалізацію підготовки нової генерації висококваліфікованих спеціалістів, спроможних продуктивно працювати та ефективно діяти в динамічних умовах нових реалій. Особливого значення у такому контексті набувають проблеми професіоналізму, який виступає основою формування працездатної та функціональної системи у будь-якій галузі виробництва, промисловості, науки, культури тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблеми професіоналізму були в центрі уваги учених. Зокрема, науковці досліджували такі аспекти: професіоналізм як складова частина педагогічної майстерності (І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Пуховська); педагогічна діяльність (В. Андронов, О. Полякова, С. Соболев, Л. Тарасова); індивідуальна професійна культура (Н. Кропотова); самовдосконалення педагога (Т. Сущенко, М. Чобітько); педагогічна компетентність (О. Ангеловський, О. Дубасенюк, І. Зязюн, М. Коць, Н. Мазур) тощо. Проте питання сутності

та змісту професіоналізму педагога не були предметом спеціального дослідження.

Мета статті – визначити сутність та зміст поняття «професіоналізм педагога».

Виклад основного матеріалу. Зупинимось більш докладно на визначенні поняття «професіоналізм» як наукової категорії. У довідковій літературі професіоналізм визначається як оволодіння основами й глибинами якої-небудь професії [10, с. 332].

У наукових джерелах зазначене поняття трактується як певний рівень підготовленості фахівця, який уможливує виконання актуальних завдань та обов'язків відповідно до своєї посади, статусу, фаху [9, с. 349]. Аналіз науково-педагогічної літератури [3; 4; 6; 9] дозволив з'ясувати зміст досліджуваного феномену та встановити, що він об'єднує дві складові частини – особистісну та професійну.

На думку багатьох науковців, особистісна складова частина професіоналізму презентує комплекс професійно значущих якостей індивідуума, які забезпечують продуктивну професійну діяльність, складають основу для прояву професійно прийнятної моделі поведінки й побудови ефективної професійної комунікації та взаємодії. Водночас необхідні якості зумовлюють творчий розвиток та професійне самовдосконалення особистості [4; 6; 9].

Як слушно зауважив з цього приводу Є. Зєєр, високий професійний рівень не може забезпечитися лише комплексом знань та навичок. Тільки постійна, систематична, цілеспрямована робота над собою, вдосконалення моральної та інтелектуальної сфери, напрацювання корисних та необхідних практичних умінь та навичок може гарантувати достатній рівень професійної підготовки [4, с. 132].

Отже, можна виділити якості, необхідні для успішного виконання професійної діяльності (наприклад, емпатія, толерантність для представників педагогічної, медичної сфер), та якості, необхідні для професійного самовдосконалення (наполегливість, відповідальність, працелюбство).

Професійний складник включає комплекс професійно значущих здібностей, знань, умінь, навичок особистості. Цікавою є точка зору Л. Кайдалової, яка до складу професіоналізму відносить професійну культуру. На думку авторки, професійна культура об'єднує в собі певний тип світогляду і мислення, комплекс наукових та практичних знань, а також вміння та навички, необхідні для успішного виконання професійної діяльності, і досвід професійної творчої діяльності [6, с. 14–15].

На думку науковців, професіоналізм є динамічною категорією, яка розвивається та вдосконалюється. Наприклад, С. Дружилов виділив чотири стадії розвитку професіоналізму:

1) допрофесіоналізм – людина вже займається певною діяльністю, проте не володіє повною мірою

усім комплексом необхідних якостей і не може продемонструвати високі результати своєї праці;

2) професіоналізм – людина систематично демонструє об'єктивно високі результати своєї діяльності;

3) суперпрофесіоналізм – людина знаходиться на найвищому щаблі своїх професійних можливостей та діяльності;

4) післяпрофесіоналізм – людина, яка демонструвала високі показники професійної діяльності в минулому, вже не відповідає викликам сучасності, може реалізувати себе в статусі радника, наставника для інших [3, с. 69].

Відповідно до теми нашого дослідження доцільно звернути особливу увагу на питання професіоналізму педагога. Як показало вивчення науково-педагогічної літератури з зазначеної теми, поняття «професіоналізм педагога» визначається досить суперечливо та неоднозначно. Учені не прийшли до спільної думки ані щодо трактування цього феномену, ані щодо розкриття його складників. Цікавими у такому контексті є висновки О. Шендерук, яка провела ґрунтовне дослідження проблеми професіоналізму педагогів і встановила, що сучасні вчені професіоналізм педагога визначають:

– як синонім поняття «педагогічна майстерність» (Н. Ничкало, Л. Пуховська);

– як інтегральну категорію, яка об'єднує комплекс особистісних якостей індивідуума, професійну компетентність та педагогічну майстерність (А. Деркач, Г. Мешко, В. Ситченко, В. Тюріна);

– як результат професійної самовираженості (В. Андронов, О. Полякова, С. Соколов, Л. Тарасова);

– як поняття, пов'язане із педагогічною культурою (Н. Кропотова);

– як синонім понять «саморозвиток», «самоосвіта», «самовдосконалення» і «самовиховання» в професійному модусі (Т. Сущенко, М. Чобітько);

– як результат педагогічної діяльності (А. Деркач, Л. Кайдалова, В. Сипченко, М. Томчук);

– як категорію, тісно пов'язану із поняттям «компетентність» (О. Ангеловський, О. Дубасенюк, І. Зязюн, М. Коць, Н. Мазур Т. Родермель);

– як здібність до реалізації складних дій та розв'язання складних завдань (С. Дружилов);

– як комплекс професійних знань та мотивів (М. Ісаєв, В. Сластьонін) [12, с. 118].

Ми поділяємо точку зору вчених, які розглядають професіоналізм педагога як інтегральну категорію, сукупність та взаємодію професійно значущих якостей особистості, педагогічної компетентності та педагогічної майстерності (А. Деркач, В. Тюріна, Г. Мешко, Т. Ситченко).

Узагальнюючи погляди науковців щодо змісту професіоналізму педагога, можна виділити такі основні його компоненти, як комплекс знань, зді-

бностей, особистісних якостей, професійна компетентність, педагогічна майстерність. Схарактеризуємо кожний із них більш детально.

Комплекс знань – ґрунтовні та системні знання із своєї предметної галузі, методики викладання свого предмету. Також важливе значення мають знання із суміжних дисциплін – загальної та вікової психології, анатомії та фізіології, культурології. Не менш значущими є знання історії, літератури, філософії, природознавчих наук тощо. Такі знання визначають загальний рівень ерудиції педагога [1; 8].

Як відзначав І. Зязюн, знання педагога мають бути особистісно забарвленими, тобто не обмежуватися системою наукових поглядів, фактів, норм та постулатів. Учитель має висловлювати власну точку зору, своє ставлення до тих або інших фактів та подій, залучати дітей до висловлювання своєї думки, до активного обговорення. З огляду на зазначене особливу роль учений відводив розвитку професійного мислення педагога, тобто здатності до аналізу, систематизації, узагальнення наукової інформації [1; 8].

Комплекс здібностей означає, що для успішного здійснення педагогічної діяльності на належному професійному рівні мають бути присутні організаторські (здатність організувати навчальну, виховну, дозвіллєву діяльність учнів, конструктивно будувати роботу в класі та в позааудиторних формах), академічні (здатність до самоосвіти, наукового самовдосконалення), дидактичні (здатність ефективно, на високому методичному рівні здійснювати викладацьку діяльність), перцептивні (здатність відчувати внутрішній стан дитини, її психоемоційні особливості, настрої, переживання тощо), комунікативні (здатність будувати конструктивну взаємодію із учнівським колективом, із кожним учнем особисто, встановлювати довірливі, доброзичливі стосунки) здібності [8].

І. Біла, спираючись на висновки І. Зязюна, вважає цінною для здійснення ефективної професійної діяльності педагога наявність певних здібностей. Це такі здібності: емоційна стабільність – здатність контролювати власний психоемоційний стан, незалежно від обставин та об'єктивних зовнішніх факторів демонструвати рівновагу та доброзичливість; динамізм особистості – здатність здійснювати результативний вплив на колектив, окрему особистість; оптимістичне прогнозування – здатність прогнозувати якісні й позитивні зміни кожної особистості, віднаходити та розвивати кращі риси та якості в кожній дитині; креативність – здатність до творчості, а також здатність переносити свої знання та навички у площину нових завдань та рішень, презентувати нові, оригінальні ідеї, нестандартно розв'язувати актуальні педагогічні питання [8, с. 40].

Особливе місце в структурі професіоналізму педагога займають особисті якості, які можна

поділити на дві такі групи: моральні, вольові. Серед моральних якостей науковці одностайно головне місце відводять гуманістичній спрямованості особистості педагога [4; 8; 12]. Так, І. Зязюн зауважує, що спроможність вчителя ставитися до вихованця як до суверенної особистості визначає результативність виховного процесу в цілому [8]. Важливими якостями також є доброта, відвертість, щирість, справедливість, впевненість у собі тощо. Група вольових якостей представлена наполегливістю, здатністю долати труднощі, організованістю.

Необхідно також звернути увагу на педагогічну майстерність як складову частину професіоналізму. Як відомо, педагогічна майстерність об'єднує в собі зовнішню (вміння організувати навчальну роботу та позаурочну діяльність, впливати на колектив тощо) та внутрішню (вміння контролювати свій емоційний стан та настрої, володіти собою тощо) діяльність [8].

Як було з'ясовано в ході опрацювання науково-педагогічної літератури з визначеної проблеми, професіоналізм педагога має вдосконалюватися та розвиватися. Цінними з огляду на це є висновки А. Деркача, який виділив такі рівні розвитку професіоналізму педагога:

- рівень адаптації до педагогічної професії (первинне засвоєння компетенцій, норм та моделей педагогічної діяльності);
- рівень педагогічної майстерності (впевнене володіння комплексом професійних компетенцій, навичками професійної майстерності);
- рівень самоактуалізації (саморозвиток та самовдосконалення в межах власної педагогічної діяльності);
- рівень педагогічної творчості (створення нових програм, методик, збагачення змісту освітнього процесу власними розробками) [2].

У сучасній науковій літературі презентовані такі шляхи підвищення рівня професіоналізму педагога:

1) самовиховання, яке включає такі компоненти: самопізнання (на основі самоспостереження здійснення самоаналізу та самооцінки); розробку плану роботи з особистісного самовдосконалення, організацію роботи згідно з цим планом; здійснення самоконтролю за результатами аналізу проведеної роботи [1, с. 39];

2) самоосвіта – постійне та систематичне оволодіння новими знаннями із фаху та суміжних наук, добровільна та послідовна робота над власним інтелектуальним іміджем [5; 7];

3) цілеспрямоване й постійне підвищення кваліфікації [11, с. 84].

Висновки. Отже, професіоналізм педагога є складною, динамічною, інтегральною категорією, яка об'єднує особистісні якості, педагогічну компетентність та педагогічну майстерність. Здійснення

педагогічної діяльності на високому рівні зумовлює вдосконалення та розвиток професіоналізму педагога. Основними шляхами такого вдосконалення є самовиховання, самоосвіта, підвищення кваліфікації. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання розвитку професіоналізму педагога.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біла І.М. Професіоналізм педагога як передумова становлення творчої особистості дитини. *Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського у діалозі із сучасністю*. Луцьк, 2014. С. 38–42.
2. Деркач А.А. Акмеологія, 2004 Москва : Издательство РАГС, 2004. 299 с.
3. Дружилов С.А. Професіоналізм педагога: психологічний ракурс. *Педагогіка*. 2012. № 6. С. 69–79.
4. Зеер Є.Ф. Психологія професіонального розвитку : посібник для студ. высш. уч. заведений. М. : Издательский центр «Академия», 2007. 394 с.
5. Казанцева О.П. Основні складники педагогічної майстерності вчителя інформатики. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2012. № 2. С. 40–42.
6. Кайдалова Л.Г. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичного профілю у вищих навчальних закладах : монографія. Харків : НФаУ, 2010. 364 с.
7. Каньковський І. Професіоналізм педагогічного складу як одна із умов успішної підготовки інженера-педагога. *Молодь і ринок*. 2012. № 12. С. 37–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_12_10.
8. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
9. Психолого-педагогічні засади формування особистості майбутнього фахівця з вищою освітою / М.М. Фастовець, Н.І. Гасюк, О.О. Калюжка, Н.С. Артьомова, Л.А. Жук. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : зб. статей V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 19–20 листопада, 2020 р.). Полтава : Астроя, 2020. С. 386–390.
10. Словник української мови : в 11 томах / АН Української РСР, Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні ; редкол. : І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 8. / ред. тому : В.О. Винник та ін. 1977. 927 с.
11. Тюріна В.О. Професіоналізм педагога як фактор підвищення ефективності дистанційного навчання. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і Психологія»*. Дніпропетровськ : НПУ імені Альфреда Нобеля, 2012. № 2 (4). С. 84–92.
12. Шендерук О. До питання про сутність професіоналізму. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія «Філософія, педагогіка, психологія»*. 2014. Вип. 32. С. 117–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_32_22.